

Wprowadzenie do Pięcioksięgu

Pięcioksiąg jest tekstem złożonym, owocem kompilacji kilku tekstów, które pierwotnie były niezależne od siebie i powstały w różnych epokach. Co więcej, nosi ślady wielu redakcji. Lektura tekstu w jego obecnej formie przypomina zwiedzanie miasta odbudowanego po kilku trzęsieniach ziemi. W mieście tym przy uważnym spojrzeniu szybko wyróżni się trzy zasadnicze rodzaje budowli: stare budynki, które pochodzą z kilku epok i całkowicie lub częściowo przetrwały katastrofy; nowe budynki, wzniesione po trzęsieniach ziemi; budynki mieszane, po części stare i po części nowe, widoczne tam, gdzie w trakcie odbudowy włączono stare elementy w nowej konstrukcji. Pięcioksiąg odpowiada temu obrazowi. W istocie zawiera najważniejsze pisma, które Izrael ocalał ze zniszczenia Samarii i Jerozolimy i które zostały później gruntownie przerobione lub uzupełnione, aby dać społeczności Drugiej Świątyni tekst określający jej tożsamość. Mamy więc do czynienia ze swoistą ustawą zasadniczą czy konstytucją, która leżała u podstaw dzieła odnowy.

Fundamentem tego dzieła są dwie zasadnicze tendencje: ciągłość z przeszłością i konieczność aktualizacji. **Ciągłość z przeszłością**, gdyż Izrael, który dźwiga się ze swych ruin, chce potwierdzić swoją tożsamość z Izraelem przedwygnaniowym. **Aktualizacja**, gdyż społeczność powygnaniowa musi udowodnić, że tradycje przeszłości wciąż mają znaczenie dla obecnych czasów. **W kategoriach teologicznych** oznacza to, że z jednej strony Bóg społeczności powygnaniowej jest wciąż i pozostaje zawsze Jahwe, Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba, Bóg, który ukazał się Mojżeszowi i który wyprowadził swój lud z Egiptu do Ziemi Obiecanej, a z drugiej – że Bóg z minionych tradycji jest także tym, który kieruje teraźniejszą historią Izraela. **W kategoriach historycznych** obecny Pięcioksiąg chce potwierdzić, że dzieje Izraela rozpoczęte wraz z Abrahamem nie kończą się na wygnaniu oraz – **w kategoriach prawnych** – że wygnanie nie unieważniło kodeksu praw i instytucji powołujących się na Mojżesza. To wszystko tłumaczy różnice stylu, powtórzenia, poprawki i dopiski oraz wrażenie zlepkę, jakie sprawia lektura wielu stronnic Pięcioksięgu.

Podsumowując, należy powiedzieć, że o kształcie Pięcioksięgu zdecydowały wewnętrzne potrzeby społeczności powygnaniowej i że te czynniki wewnętrzne zapewne były ważniejsze od pewnych elementów zewnętrznych, na przykład polityki imperium perskiego, które przyznawało względną autonomię niektórym ze swych prowincji.

1. Nazwa

Słowo „pięcioksiąg” pochodzi z języka greckiego. *Pentateuchos* to złożenie liczebnika *penta* (pięć) i rzeczownika *teuchos* (narzędzie, obręcz, pojemnik). Był on używany na określenie futerału w kształcie cylindra (tuby) do przechowywania zwojów. Przez metonimię został później użyty w odniesieniu do zawartości, czyli zwojów. Pięcioksiąg znaczy zatem „pięć zwojów”.

Nazwy greckie ksiąg (Septuaginta) składających się na Pięcioksiąg, przejęte później przez tradycję grecką (Wulgata), odzwierciedlają ich treść:

- *Genesis* (zrodzenie, początek, genealogia) bierze swoją nazwę z wyrażenia ἡ βίβλος γενέσεως, które występuje po raz pierwszy w Rdz 2,4 (BT: dzieje początków), akcentując tym samym opowiedziane w księdze działania stwórcze, stanowiące zarazem o początku świata i człowieka;
- *Exodos* (łac. *Exodus*) (wyjście) zwraca uwagę na pierwszą część księgi, którą jest wyjście Izraelitów z Egiptu dzięki wyzwoleniu dokonane przez Boga rękoma Mojżesza;
- *Leuitikon* (łac. *Leviticus*) – nazwa trzeciej księgi nie odnosi się do grupy lewitów z pokolenia Lewiego, która wspierała kapłanów wywodzących się z tego samego pokolenia. Jedyne nawiązanie

do lewitów ma miejsce w Kpł 25,32-34. Termin lewita użyty w tytule księgi przywołuje całość prawa kultowego zawartego w księdze, wokół którego obracało się całe życie Izraela;

- *Arithmoi* (łac. *Numeri*) – nazwa czwartej księgi przywołuje obecne w niej listy, spisy, rejestry i wykazy (por. m.in. Lb 1–2; 26);

- *Deuteronomion* (łac. *Deuteronomium*) będące tytułem piątej księgi jest tłumaczeniem hebrajskiego wyrażenia z Pwt 17,18 *mišnē^h hattôrā^h* (odpis Prawa), które odnosiło się do kopii Tory, którą z polecenia Boga miał sporządzić król. Tradycja grecka i łacińska przez *deuteronomium* rozumie „drugie prawo”, czyli prawo proklamowane przez Mojżesza w ziemi Moabu jako rekapitulacja Prawa otrzymanego wcześniej od Boga (por. Pwt 1,1-5).

W tradycji hebrajskiej nazwy poszczególnych ksiąg Tory biorą się od pierwszego wyrazu rozpoczynającego daną księgę:

- *bərē^ššît* (na początku) – Rdz 1,1 – przywołuje wydarzenie stworzenia będące absolutnym początkiem historii;

- *šəmô^t* (imiona) – Wj 1,1 – daje początek liście osób, które wraz z Jakubem przybyły do Egiptu (Wj 1,1-5);

- *wayyiqrā^š* (i [Pan] wezwał) – Kpł 1,1 – przywołuje wezwanie Mojżesza ze strony Jahwe przed Namiot Spotkania, w którym manifestuje się obecność Boga;

- *bəmidbar* (na pustyni) – Lb 1,1 – wskazuje na pustynię (Synaj) będącą kontekstem geograficznym całej księgi;

- *haddəbārīm* (słowa) – Pwt 1,1 – odnoszą się do czterech długich mów Mojżesza, które kieruje do Izraela w ostatnim dniu swego życia (por. Pwt 1,1; 4,44; 28,69; 33,1).

Termin Pięcioksiąg rzadko jest używany przez Ojców Kościoła; pojawia się on u Orygenesza, Atanazego Wielkiego, Epifaniasza z Salaminy, Ptolomeusza (pisarz gnostycki), Tertuliana, Hieronima i Izydora z Sewilli. Ojcowie Kościoła posługiwali się określeniem „Prawo” lub „Prawo Mojżeszowe”, w przeciwieństwie do „proroków”, idąc tym samym za tradycją żydowską i Nowym Testamentem.

Tradycja żydowska w odniesieniu do pierwszych pięciu ksiąg Biblii hebrajskiej używa terminu Tora. Rzeczownik ten pochodzi od czasownika *yarah* (w Hifil *horah*) (strzelać [strzelała], uczyć, pouczyć), przez co jest tłumaczony jako „pouczenie, nauka, instrukcja” i ostatecznie „prawo”. Stanowi pierwszą część Biblii hebrajskiej na którą składają się jeszcze Nebiim (prorocy) i Ketubim (pisma). Tora pozostaje najważniejszą częścią Biblii hebrajskiej. Opowiedziane w niej wydarzenia mają charakter założycielski, a zawarte w niej kodeksy praw – normatywne. Inne księgi historyczne opisują w ogólności to, co nie przetrwało wygnania, na przykład instytucje monarchii, Albo to, co zostało poważnie zagrożone, na przykład posiadanie ziemi obiecanej. Księgi prorockie i inne pisma nie mają charakteru ściśle normatywnego, ale interpretacyjny albo egzortacyjny.

2. Granice Tory

Dlaczego zbiór tekstów założycielskich, normatywnych dla biblijnego Izraela składa się z pięciu ksiąg? Ta kwestia jest dzisiaj dla nas tylko problemem historycznym, jednakże warto pochylić się nad nim, by zrozumieć strukturę Biblii hebrajskiej.

2.1 Hexateuch

O „sześcioksięgu”, czyli Pięcioksięgu połączoną z Księgą Jozuego, jako „księdze początków” mówi H. Ewald w swojej *Geschichte Israels* (1864). Podobne ujęcie znaleźć możemy u Gerharda von Rada w jego fundamentalnym dziele *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch* (1938). Dla

von Rada rdzeń tradycji o początkach Izraela znajduje się w „małym credzie historycznym” Izraela w Pwt 6,21-23; 26,5-9. Credo kończy się darem ziemi, dlatego też tradycje o początkach Izraela muszą objąć również Księgę Jozuego, która opowiada właśnie o zdobyciu ziemi Kanaanu.

2.2 Tetrateuch

Rozwiązanie proponowane przez von Rada zostało zakwestionowane przez jego ucznia, Martina Notha (*Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, 1948), który z Pięcioksięgu wyłącza Deuteronomium i mówi o Hexateuchu (Czteroksięgu). Swoją tezę opiera na następujących przesłankach:

- brak czterech pierwszych ksiąg Biblii tekstów deuteronomicznych, przez co nie zauważa się wyraźnych związków literackich między Rdz – Lb a Pwt;
- źródła Pięcioksięgu nie są obecne w Księdze Jozuego, dlatego też nie można mówić o Hexateuchu;
- Deuteronomium jest wstępem do historii deuteronomistycznej (Joz – 2 Krl). Historia deuteronomistyczna powinna być czytana w świetle księgi Powtórzonego Prawa. Jest ona zapisem historii wierności lub niewierności Izraela wobec prawa Mojżeszowego zawartego w księdze Powtórzonego Prawa.

2.3 Enneateuch

Pewni egzegeci (D.N. Freedman, J. Blenkinsopp) uważają, że „zasadnicza historia” (Primary History) Izraela jest opisana w zbiorze Rdz – 2 Krl. Obejmuje ona historię od stworzenia świata aż do wygnania babilońskiego. Jej głównym tematem jest ziemia: ta jest obiecana patriarchom w Rdz, by zostać utraconą na skutek wygnania babilońskiego w 2 Krl. Jednym z głównych tematów historii Izraela jest wierność przymierza Prawo. Niewierność przymierza była przyczyną wygnania. Ta tematyka pojawia się już w Rdz 2–3, gdzie ogród Eden koresponduje z ziemią, polecenie niespożywania z drzewa poznania dobra i zła odpowiada Prawu Mojżeszowemu, a wygnania Adama i Ewy z raju jest odpowiednikiem wygnania. Problematyczność tej tezy wynika z faktu braku słownictwa, które potwierdzałoby w Rdz 2–3 tematykę ziemi. Ponadto w Rdz 2 – 3 nie widzi się odniesień do teologii przymierza. Zatem z punktu widzenia literackiego nie można mówić o Enneateuchu.

2.4 Pentateuch

Argumentem za przyjęciem Pięcioksięgu jako normatywnego zbioru pisma wewnątrz Biblii hebrajskiej jest sama struktura tejże Biblii, w ramach której wyróżniamy trzy części: Torę, Proroków i Pisma. Granice tych trzech części są delimitowane przez teksty przywołujące wyjątkową pozycję Prawa, która nosi na sobie piętno Mojżesza.

- Zakończenie Pentateuchu: Pwt 34,10-12

Jest to tekst, który rozdziela Pięcioksiąg od historii deuteronomistycznej (Joz – 2 Krl). W tym fragmencie Mojżesz jest ukazany jako największy z proroków, dlatego też Prawo Mojżeszowe przewyższa wszelkie inne formy objawienia. To wywyższenie Mojżesza wynika z jego szczególnej relacji z Jahwe, który „rozmawiał z nim twarzą w twarz” (Wj 33,11; Lb 12,6-8). Samo Wyjście jest ukazane jako wydarzenie fundamentalne dla historii Izraela.

- Prorocy: Joz 1,1-8 i MI 3,22-24

Drugą część Biblii hebrajskiej otwiera fragment, w którym Bóg wyznacza Jozuego jako następcę Mojżesza. Wszystkie obietnice dane Mojżeszowi wypełnią się w osobie Jozuego. U początku w historii Izraela stoi zatem Jozue, którego sukces zależy od wierności Prawo Mojżeszowemu (Joz 1,7-8).

Zbiór proroków zamyka wezwanie do pamiętania o Mojżeszu, który na Horebie otrzymał Prawo od Boga. Lektura ksiąg prorockich jest niczym innym jak przypominaniem sobie Prawa Mojżeszowego. Mojżesz nie jest w MI 3,22-23 wspomniany bezpośrednio; mowa jest tylko o Eliaszu, którego historia jest paralelna do historii Mojżesza przez przywołanie góry Horeb.

- Pisma: Ps 1 i 2 Krn 36,22-23

Trzecią część Biblii hebrajskiej otwiera Ps 1, który jest medytacją nad Prawem Mojżeszowym. Tym samym Ps 1 zaprasza do lektury Pism w kluczu medytacji nad Prawem Jahwe.

W zakończeniu 2 Krn nie mamy odniesienia ani do Mojżesza, ani do Prawa. Jednakże przywołany dekret Cyrusa czyni aluzję do wydarzenia Wyjścia: „Jeśli ktoś jest z Jego ludu, to niech Bóg Jego będzie z nim, a niech idzie” (2 Krn 36,23). Hebrajskie *weya'al* (niech idzie) nawiązuje do Wj 3,8. Należy jednak pamiętać, że w stadium poprzedzającym ostateczny kształt kanonu 1-2 Krn znajdowała się po księgach Ezdrasza i Nehemiasza. Pierwotnie zatem to Księga Nehemiasza zamykała zbiór Pism. Tym samym w zakończeniu tego zbioru mieliśmy proklamację Prawa Mojżeszowego jako podstawy życia wspólnoty powygnaniowej, o czym jest mowa w Ne 8.

2.5 Pozycja teologiczna Pięcioksięgu w Biblii hebrajskiej

Powyższe obserwacje potwierdzają, że w strategicznych miejscach Biblii hebrajskiej zostaje odnotowana wyjątkowa pozycja Prawa. Pięcioksiąg jest jedyny, ponieważ Mojżesz zajmuje jedyne, wyjątkowe miejsce w historii Objawienia. Z tego też powodu Pięcioksiąg ma charakter normatywny, którego nie mają inne teksty biblijne. W tym kontekście należy podkreślić, iż istotnym elementem wiary Izraela jest obietnica ziemi, a nie jej posiadanie. Dlatego też w świetle Pięcioksięgu możliwe jest bycie członkiem ludu Izraela bez mieszkania w ziemi obiecanej. Dla zdefiniowania tożsamości Izraela kluczowym elementem pozostaje Prawo, czy też patrząc szerzej, instytucje Mojżeszowe.

Według kanonu żydowskiego monarchia jest podporządkowana Prawu jako fundamentowi egzystencji Izraela. Doświadczenie wygnania przyniosło utratę ziemi, ale również odkrycie, że Izrael jest starszy od Dawida, a nawet od podboju dokonanego przez Jozuego. Wygnanie doprowadziło lud do odkrycia, iż Izrael narodził się wcześniej niż samo wyprowadzenie z niewoli w Egipcie. Bóg bowiem obiecał ziemię patriarchom. W konsekwencji według Pięcioksięgu dla zdefiniowania tożsamości Izraela kluczowymi pozostają – obok Mojżesza – również patriarchowie. Izrael jest ludem, który pochodzi od patriarchów i który przeżył doświadczenie wyjścia pod wodzą Mojżesza. Bóg Izraela definiuje się jako „Bóg Abrahama, Izaaka i Jakuba” (Wj 3,6) oraz jako „Pan, który cię wywiódł z ziemi egipskiej, z domu niewoli” (Wj 20,2). Te dwa zdania są dwoma filarami, które podtrzymują Pięcioksiąg. Pozostaje jeszcze trzeci element składający się na całość Pięcioksięgu: historia początków (Rdz 1–11). W ten sposób można powiedzieć, iż Bóg patriarchów i Bóg Wyjścia jest Stworzycielem wszechświata. To jest fundamentalna prawda teologiczna, którą zawiera Pięcioksiąg.

Struktura Pięcioksięgu i organizacja kanonu hebrajskiego ma fundamentalne znaczenie dla zrozumienia Nowego Testamentu. Życie publiczne Jezusa zaczyna się nad Jordanem, gdzie Jan Chrzciciel chrzczył. Dlaczego od tego miejsca? Kto czytał Pięcioksiąg, zna odpowiedź. Mojżesz dotarł

do Jordanu z ludem, ale umarł bez przekroczenia go. Jego dzieło pozostało niedokończone. Zakończenie Pięcioksięgu jest zakończeniem otwartym na ziemię, którą ogląda Mojżesz. Jozue skończy rozpoczęte dzieło. Kiedy pojawia się Jezus, Jego dzieło jest podobne i zapowiada przyjście królestwa, to znaczy moment, w którym Izrael posiadzie w końcu swoją ziemię. Początek Nowego Testamentu prezentuje się zatem jako dokończenie dzieła nieskończonego przez Mojżesza. Jezus jest innym Jozuem. W istocie obydwaj imiona są identyczne: Jozue to forma hebrajska, Jezus to forma aramejska. Po uzdrowieniu chromego nad sadzawką Bethesda Jezus stwierdzi, że Mojżesz „mówił o Mnie” (J 5,46). Mojżesz obwieścił, że Jahwe wybrał Jozuego dla spełnienia swojej obietnicy danej patriarchom. W świetle Ewangelii Janowej Jezus jest tym zapowiadającym Jozuem. Dlatego też Jezus rozpoczyna swoją działalność nad brzegiem Jordanu, w miejscu, w którym kończy się historia opisana w Pięcioksięgu.

3. Struktura Pięcioksięgu

Pięcioksięgu można wyróżnić pięć wielkich części:

- opowiadania o stworzeniu (Rdz 1 – 11),
  - opowiadania o patriarchach (Rdz 12 – 50),
  - wyjście z Egiptu (Wj 1,1 – 15,21),
  - pobyt na pustyni (Wj 15,21 – Lb 33), w tym znaczący fragment o pobycie na Synaju (Wj 19 – 40; Kpł; Lb 1 – 10),
  - pożegnanie Mojżesza przed wejściem do Ziemi Obiecanej i nowe prawodawstwo (Pwt).
- Powyższy podział wymaga kilku uściśleń.

Po pierwsze, dzieje patriarchów można podzielić na trzy dalsze części: cykl Abrahama (Rdz 12 – 24), cykl Jakuba (Rdz 25 – 35) i dzieje Józefa (Rdz 37 – 50). Oprócz tych trzech wielkich postaci należałoby wspomnieć kilka mniejszych: Izaaka (Rdz 26), Ezawa (Rdz 36) czy Judę (Rdz 38).

Po drugie, od Wj 2 do Pwt 34 w opowiadaniu dominuje postać Mojżesza i ta obszerna sekcja w znacznej mierze pokrywa się z jego „biografią”, gdyż o narodzinach Mojżesza mówi się w Wj 2, a o jego śmierci w Pwt 34. Pięć wymienionych wyżej części można więc zredukować do trzech:

- opowiadania o stworzeniu (Rdz 1 – 11),
- opowiadania o patriarchach (Rdz 12 – 50),
- opowiadania o podstawowych doświadczeniach Izraela pod przywództwem Mojżesza (Wj, Kpł, Lb, Pwt).

Te trzy sekcje odpowiadają trzem zasadniczym etapom istnienia Izraela:

- świat przed powstaniem Izraela,
- przodkowie Izraela,
- Izrael jako lud przed wejściem do Ziemi Obiecanej.

4. Problem autorstwa Pięcioksięgu

4.1 Autorstwo Mojżesza

Dla starożytnego świata żydowskiego, podobnie jak dla pierwszych chrześcijan, nie ulegało wątpliwości, że autorem Pięcioksięgu jest Mojżesz. Takie twierdzenie bazuje nie tylko na przekonaniu Nowego Testamentu o Mojżeszu jako autorze Tory, ale jest argumentowane w oparciu o pewne dane przekazane przez Pięcioksiąg. Ks. Zawiszewski przywołuje w tym kontekście następujące argumenty (*Pięcioksiąg i Księgi historyczne*, s. 5):

- wzmianki o działalności pisarskiej Mojżesza (por. Wj 17,14; 24,4; 34,27; Lb 33,2; Pwt 31,9.24-26);
- znajomość swojej epoki przez autora: „podaje [on] szczegóły, które mógł znać jedynie Mojżesz lub ktoś jemu współczesny” (tamże). Choć tu głównie o informacje dotyczące Egiptu, które nie korespondują z tymi dotyczącymi życia w Kanaanie, np. sposób wyrobienia cegły, plecionka z sitowia nasycona żywicą i smołą;
- dobra znajomość miejscowości w Egipcie, które autor zakłada, że są znane czytelnikowi, stąd nie określa bliżej ich położenia. Autor wykazuje się natomiast gorszą orientacją w topografii Kanaanu;
- autorstwo Mojżesza wskazywane jest przez inne księgi Starego Testamentu.

4.2 Argumenty przeciw autorstwo Mojżesza

Powyższe argumenty można zakwestionować w oparciu o informacje zaczerpnięte z Pięcioksięgu (por. R.E. Friedmann, „Torah (Pentateuch)”, *ABD* VI, s. 618):

- w Torze mówi się o Mojżeszu w trzeciej osobie;
- Tora zawiera opis śmierci Mojżesza (Pwt 34);
- włączenie listy królów Edomu (Rdz 36,31-39), który „panowali, zanim Izraelici mieli króla” (w. 31), w oczywisty sposób musiało nastąpić już po śmierci Mojżesza;
- zdanie: „gdy Kananejczycy mieszkali w tym kraju” (Rdz 12,6; 13,7), musi pochodzić z czasów już po Mojżeszu, gdy Kananejczycy nie byli już więcej narodem dominującym w Kanaanie;
- zdanie otwierające Pwt, że Mojżesz „mówił za Jordanem na pustyni” (Pwt 1,1), pochodzi od autora, który jest już w Kanaanie i dlatego lokalizuje Mojżesza na Moabie, który z perspektywy Kanaanu leży „za Jordanem”;
- trudno zakładać, by zdanie z Lb 12,3 („Mojżesz był człowiekiem bardzo skromnym, najskromniejszym ze wszystkich ludzi, jacy żyli na ziemi”) mogło pochodzić od Mojżesza.

4.3 Zmiana paradygmatu

Na zmianę sposobu czytania Pięcioksięgu wpłynęło kilka czynników. Już w średniowieczu komentatorzy żydowscy Biblii coraz bardziej skłaniali się do odczytywania literalnego sensu Pisma Świętego (komentarze Ibn Ezry, Rasziego). Uczeni renesansu chętnie czytają teksty w językach oryginalnych i w ich pierwotnym kontekście. Dają początek nowemu, krytycznemu podejściu do tekstów biblijnych, które wychodzi od krytyki tekstualnej. Odkrycia dokonane w czasach nowożytnych i początki techniki zmieniają punkt odniesienia ludzkiej świadomości. To wszystko tłumaczy pojawienie się dwóch postaci, które wywarły silny wpływ na interpretację Pięcioksięgu pomimo nieuniknionych ograniczeń ich prac: Richard Simon (†1712) i Baruch Spinoza (†1677). Opowiadają się oni za „racjonalną” lekturą Pisma Świętego i kwestionują Mojżeszowe autorstwo Pięcioksięgu. To stanowisko stanie się punktem wyjścia dla całej krytyki nowożytnej i dla badań nad ludzkim podłożem, na którym mógł powstać Pięcioksiąg.

Wraz z Richardem Simonem, który był prawnikiem, odradza się również zainteresowanie prawodawstwem Pięcioksięgu. Spinoza zaś podkreśla ewolucję prawa i obyczajów w obrębie Pisma Świętego. Obaj uczeni za prawdziwego autora Pięcioksięgu uważają Ezdrasza, nie wykluczając że niektóre fragmenty mógł napisać sam Mojżesz.

4.4 Ślady wielowarstwowego procesu powstania Pięcioksięgu

Zanim przejdziemy do przedstawienia różnych teorii na temat powstania Pięcioksięgu, zestawimy wybrane kwestie literackie z Księgi Rodzaju przemawiające za uznaniem Pięcioksięgu za owoc wielowiekowej pracy wielu autorów i redaktorów. Nikt dzisiaj nie może zanegować obecności dubletów, napięć i sprzeczności w tekstach Pięcioksięgu (por. E. Zenger, „Die Tora/der Pentateuch als Ganzes”, w: *Einleitung in das Alte Testament*, s. 48-61; J.L. Ska, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, s. 81-132).

4.4.1 Zmiany imienia Bożego

W Księdze Rodzaju zauważa się zamianę imienia Jahwe na Elohim. Do chodzą do tego różne tytuły Boga: Bóg Najwyższy (El Eljon) w Rdz 14,18-19; Bóg Wszechmocny (El Szaddaj) w Rdz 17,1; Bóg Wieczny (El Olam) w Rdz 21,33.

4.4.2 Różne wersje tego samego zdarzenia

- Podwójne opowiadanie o stworzeniu (Rdz 1,1 – 2,4a i Rdz 2,4b – 3,24)

Różnice literackie i teologiczne między tymi narracjami omówimy w toku egzegezy. W dużym skrócie opowiadania są usytuowane w odmiennym kontekście (kontekst wody – suszy), przedstawiają inną kolejność zdarzeń (samo stworzenie człowieka: na końcu – na początku) oraz prezentują różny obraz Boga (transcendencja Boga – antropomorficzne przedstawienie Boga).

- Potrójne opowiadanie o żonie/siostrze (Rdz 12,10-20; 20,1-18; 26.1-11)

Trzykrotnie w Księdze Rodzaju opowiada się o historii, w której uczestniczy patriarcha, jego żona obcy władca. Schemat opowiadania się identyczny: patriarcha przybywa do obce ziemi; patriarcha obawia się o swoje życie i przedstawia władcy swoją żonę jako siostrę; władca odkrywa oszustwo; władca wzywa patriarchę i czyni mu wyrzuty.

4.4.3 Dublety i napięcia wewnątrz tego samego opowiadania

- Opowiadanie o potopie (Rdz 6,5 – 9,17)

W tym wypadku można mówić o dwóch opowiadaniach paralelnych, z których każde jest kompletne i każdy z elementów jest obecny w obu narracjach:

1. Zło popełniane przez ludzi	6,5	6,11-12
2. Decyzja Boga o zniszczeniu	6,7	6,13
3. Zapowiedź potopu	7,4	6,17
4. Rozkaz wejścia do arki	7,1	6,18
5. Nakaz wzięcia określone liczby zwierząt	7,2	6,19-20
6. Celem jest uratowanie ich od potopu	7,3	6,19
7. Wejście do arki w raz ze zwierzętami	7,7-9	7,13-16
8. Przyjście potopu	7,10	7,11
9. Wzbieranie wód	7,17	7,18
10. Zagłada istot żyjących	7,22-23	7,20-21
11. Koniec potopu	8,2b	8,2a
12. Ustąpienie wód potopu	8,3a	8,3b.5
13. Przygotowania do wyjścia	8,6-12	8,15-17
14. Boża obietnica niezesłania więcej potopu	8,20-22	9,8-17

Między tymi paralelnymi elementami zauważa się szereg sprzeczności i napięć. Kilka przykładów: Noe ma zabrać do arki po parze zwierząt z każdego gatunku (6,19-20) czy też po siedem par zwierząt czystych i po jednej parze zwierząt nieczystych (7,2); czas trwania potopu: 40 dni i 40 nocy (7,4.12) czy cały rok (7,6.11; 8,13.14); źródła potopu: silne opady deszczu (7,12; 8,2b) czy kataklizm kosmiczny z otwarciem wód otchłani i upustów nieba (7,11; 8,1-2a).

- Przejście przez morze (Wj 14)

Ponownie mamy dwie kompletne narracje o tym samym zdarzeniu, jakkolwiek zauważa się między nimi napięcia i sprzeczności. Pierwsza wersja zakłada osuszenie wód przez gwałtowny wiatr ze wschodu (W 14,21), druga zaś mówi o podziale wód dokonany przez Mojżesza za pomocą laski (Wj 14,16). W pierwszej wersji Izraelici są oddzielni od ścigających ich Egipcjan obłokiem, zagłada Egipcjan w wodach morza ma miejsce w nocy, zaś Izraelici nad ranem widzą żołnierzy egipskich martwych na brzegu. Druga narracja nie mówi o obłoku; Izraelici są ścigani przez Egipcjan, którzy wchodzi w tunel utworzony ze spiętrzonych wód; gdy Izraelici są już na brzeg, Mojżesz po raz drugi wyciąga laskę i morze zakrywa Egipcjan.

4.4.4 Konkurencyjne regulacje etyczne i kultyczne

- Trzy bloki legislacyjne
  - Kodeks Przymierza (Wj 20,22 – 23,33)
  - Kodeks Świętości (Kpł 17 – 26)
  - Kodeks Deuteronomiczny (Pwt 12 – 26)
- Dwie wersje Dekalogu: Wj 20,1-17 i Pwt 5,1-21
- Dwie wersje Dekalogu kultycznego: Wj 23,10-19 i Wj 34,11-16

Ukazane wyżej powtórzenia, napięcia i sprzeczności w tekstach Pięcioksięgu wskazują na pochodzenie tych tekstów od różnych autorów żyjących w różnych epokach. Brak jednak jednej teorii zgodnie przyjmowanej przez uczonych w kwestii powstania Pięcioksięgu.